

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Արագրիս միջոցով որ և իցէ մասնաւոր յայտարարութիւն տպել տնօրէն պետք է վճարէ ամէն 4 աւտի համար 1 կոպէկ արծաթ:

Հրատարակում է ամէն շաբաթ օր, մի մի թիւով: Տարեկան բաժանորդագրութեան գինն է 7 աւրիկ:

Ե. Բ. ՏԱՐԻ

ՕԳՈՍՏՈՍԻ 16 1869 ԱՄԻ

№ 31.

Ա Ձ Գ Ա Յ Ի Ն:

Երեքշաբթի աւուր թերթով ծանուցեր էինք թէ Բ. Դրան արտաքին գործոց ընդհանուր քարտուղար Համամ ճեան Վսեմ. Սարգիս Էֆէնտին Պատրիարքարան երթալով ժամու մը չափ առանձնակի խօսակցիք է ւսմէն. Տեղապահ սրբազանին հետ:

Այս տեսակցութեան ևւ մանաւանդ ասոր վրայ ելած տարաձայն զըրոյցներուն պատճառաւ, երեքշաբթի օրը մայրաքաղաքիս թաղական խորհրդոց կողմէն հինգ յարգի անձինք ևւ կղերին կողմէն աւերեք արքեպիսկոպոստներ պատգամաւորութեամբ Պատրիարքարան գացին ևւ Տեղապահ սրբազանէն տեղեկութիւն խնդրեցին: Նորին սրբազանութիւնն ալ Վսեմ. Սարգիս Էֆէնտիի հետ ըրած խօսակցութիւններն հաղորդեց անոնց:

Վսեմ. Սարգիս Էֆէնտին առաջնութեան խնդրոյն վրայ իր անձնական կարծիքը յայտնելով ըսեր է թէ Պատրիարքը վաղուց ի վեր ունեցած կարգին համեմատ պիտի ներկայանայ միշտ հանդիսաւոր արարողութեանց մէջ, բայց Տեղապահը Պատրիարքի հաւատարման չլլալուն համար՝ կերևի որ Պատրիարքներէ վեր չպիտի կրնայ կանգնիլ:

Տեղապահ սրբազանն ալ պատասխաներ է որ թէ՛ Պատրիարք լլլայ և թէ՛ Տեղապահ, աղղը կրնան կայացնել միշտ, ուստի ևւ առաջնութեան իրաւունքը Ազգին՝ ևւ ոչ թէ՛ Պատրիարքին կամ Տեղապահին անձին վերաբերեալ լլլալով, փոփոխութիւնն ազգային իրաւանց գէմ կը համարուի: Այս պատճառաւ ինքն ալ չկրնար ընդունիլ:

Պատգամաւորներն այս խնդրոյս վրայ խառն ժողովոյ կարծիքն ու գիտաւորութիւնը խմանալ ուզելով, ներկայ դանուող ժողովականք յայտարարութիւն գրեալն թէ ազգին զորաւոր իրաւունքն անվճար պահելու համար իրենց ձեռքէն կիւծ ջանքը չպիտի խնայեն, ևւ եթէ չյաջողին, իրենք ու Տեղապահ սրբազանը պիտի հրժարին:

Այս յայտարարութեան վրայ պատգամաւորները դոհու թեամբ մեկնեցան:

Հինգ շաբթի օրը Գեր. Թաղեոս, Իդնատիոս ևւ Բարթուղիմէոս Արք եպիսկոպոսները, 4 վարդապետք ծառաք քահանայք ևւ 30 ի չափ Թաղ. խորհրդոց անդամք Պատրիարքարան երթալով խառն ժողովոյ ներկայացան Բ. Դանէն եկած պատասխանին վրայ տեղեկութիւն ստանալու:

Վսեմ. Օտեան Էֆէնտին հարցուցեր

է ներկայացողներուն թէ ինչ պաշտօնով ևւ որո՞ւ կողմանէ կիւծ են: Պատասխաներ են թէ թաղերու ժողովրդոց ևւ կղերին կողմէն կիւծ են իբրեւ պատգամաւորութիւն: Ասոր վրայ Բ. Դանէն եկած գիրը կարդացուելով՝ Օտեան Էֆէնտին անոր իմաստը բացատրել է:

Պատգամաւորները՝ Բ. Դրան գրոյն մէջ տեղութեան ամէն հարստակ ազգաց արտօնութիւնները ու իրաւունքներն հաստատ պահելու մասին ժայտերական կառավարութեան ունեցած հայրական բարձր խնամոց հաւատարմութեան ևւ Հայոց Պատրիարքին ամէն ժամանակ յունայ Պատրիարքէն ետեւ առաջնութեան ապահովութիւն տեսնելով՝ խորին շնորհակալութիւն յայտնել են, բայց նկատելով որ Տեղապահի ևւ գաւառական առաջնորդաց առաջնութեան խնդրոյն վրայ լուծութիւն պահուած է. գիտողութիւն ըրեր ևւ հարցուցեր են խառն ժողովոյն թէ այն խնդիրները լուծուած կրնան համարուիլ, ևւ թէ ազգին ներկայացուցիչներուն առաջնութեան դարաւոր իրաւունքը կատարեալապէս ապահովուած է, ինչպէս որ երեքշաբթի օրը ժողովին կողմէն փտահութիւն տրուած էր:

Խառն ժողովը ժամանակ կուզէ խորհելու ևւ պատասխանելու, բայց մեծագոյն մաս չունենալու պատճառաւ, վաճառ գի Օտե

եան, Մանուկեան, Յակոբեան, Գարակէօզեան
և Աշնանեան էֆէնտիները միայն ներկայ էին
յառաջիկայ երկուշաբթի օրը բոլոր անդա-
մոց հրաւերը ղրկելու և անոնց հետ խորհր-
դակցութեամբ պատասխանելու որոշում կը-
նէ, և Տեղապահ սրբազանին բերնով խմաց
կը տրուի պատգամաւորաց որ երկուշաբթի
ժամը 3 էն մինչև 5 ժողովին ներկայանա-
լով պատասխանն ընդունին:

Ար լսենք թէ Բաշչու առաջնորդ Գեր.
Մամբրէ վարդապետին Հայաստանի մանկանց
կրթութեան ու լուսաւորութեան համար
այնչափ նեղութեամբ ու տառապանօք պատ-
րաստած տպարանին բացման հրամանը խա-
ռըն ժողովոյ ջանիք Բ. Դանէն ուղղապէս
չնորհուեր է:

(Մտնի)

ԱՆԿՈՂՄԱՍԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԱՇԱՆԻՔ ՄԸ

Մէքմուայի անցեալ շաբաթ աւուր
թուոյն մէջ անկողմնակալ հայու մը ըս-
տորազրուութեամբ նամակ մը կարդացինք Հա-
յոց առաջնութեան խնդրոյն վրայ: Նամա-
կագիրն ազգային լրագիրները մեղադրելով
որպէս թէ դիտութեամբ կամ տգիտու-
թեամբ ճշմարտութիւնը ծածկեր, իրենք
վերենք ու ազգը խաբեր և ազգին պատիւը
փոխանակ բարձրացնելու նուաստացուցեր են,
այս եղբակացութեան հասնիլ կուզէ թէ
Տեղապահ մը չկրնար բուն Պատրիարքին
հաւասար առաջնութիւն ունենալ, որ ազ-
գի Պատրիարքը ըլլայ թող ըլլայ, թէ անցեալ
շաբթուան կայսերական Ռիքեապին առթիւ
պատահած զէպը պարզապէս արարողու-
թեան (թէշրիֆաթ) խնդիր մ'էր, և թէ
Հայոց Տեղապահն ու իր խորհրդականները
մեծապէս սխալեցան իրենց բռնած ընթաց-
քովը, ուստի եթէ ազգն ու Տեղապահն այս
սխալման հետեւանքէն անմիառ ազատին, մի-
միայն կայսերական կառավարութեան գր-
թութեամբը պիտի ըլլայ, զոր իրենց ազի-
տութիւնը խոստովանելով պիտի կրնան ըն-
դունիլ:

Անկողմնակալութեան այս նոր հրաշա-

լիքն իր կարծիքներն ապացուցանելու հա-
մար Արեւելքէն Արեւմուտք և Հիւսիսէն Հա-
րաւ գացեր, և երկիրքէն մինչև գետինը
օրինակներ փնտռելով, կրտ թէ իր ըսած-
ներն Արեւու նման ակներե ճշմարտութիւն-
ներ են իսկ ազգային լրագրաց զրաճները
ստու թիւն և սխալ:

Նամակագիրը կերի որ ճոռոմարու-
նութիւնը փառս կարծեր, և այնպէս աս-
պարէզ իջէր է գարձեալ իր քաջ Հաշա-
տակութիւնները ցուցնելու և յաղթու-
թեան գործիներ փաստակելու յուսով: Բայց
բնականաբար ամեն տողի մէջ իր ակննջին
ծայրը ցուցուցեր է, այնպէս որ ազգին և
լրագրաց զարմանալի կը թուի այնպիսի ան-
կողմնակալ հայ մը գտնուիլը, ուստի և
իրաւամբ կը կասկածին յիշեալ նամակա-
գիրն ոչ միայն անկողմնակալ, այլ և հայ
անգամ ըլլալուն վրայ:

Մէք այնպիսի անհեթեթ նամակ մը
կարեւորութեան և պատասխանույ անգամ
արժանի չէինք համարեր եթէ անկողմնա-
կալ նամակագիրը բուն խնդիրը բողբոփին
այլայլելով՝ ազգային իրաւունք մը ոչնչաց-
նելու չենէր, ազգին իր իրաւունքը պահ-
պանելու համար ըրած խաղաղ և լուրջ
ջանքը չայտանէր և զայն ազէտ և այլն չկոչէր:

Խնդրոյն այլայլութիւնն այն է, որ նա-
մակագիրը Պատրիարքութիւնն ու Տեղապա-
հութիւնն անձնական զէմքով կրնկատէ և
անոնց առաջնութեան իրաւունքն իրենց
անձնական պատուոյն ու աստիճանին վրայ կը
հիմնէ: Թէպէտ այս նկատմամբ ալ տարա-
կոյն չիկայ, որ պաշտօնի մը փոխանորդը կամ
տեղապահն անոր բուն ներկայացուցիչն ը-
սել է և ճիշդ անոր ունեցած պարտքն ու
իրաւունքն ունի, բայց խնդիրն այս զէմքով
չկրնար առնուիլ:

Կայսերական պարսաբ դացող հողեր
զուլաները՝ չէ թէ իրենց անձնական բարե-
մաղթութիւնները միայն կայսերական զա-
հոյից առջև ներկայացնելու նպատակ ու-
նէին, այլ իւրաքանչիւրն իրենց հասարա-
կութեանց զգացման թարգմաններն ու ներ-
կայացուցիչներն էին, ինչպէս որ Յոգոտ, ինք-
նակային առած պատասխանն ալ լիովին կը
հաստատէ: Բրեմն արեւու պէս օտոյդ է որ
խնդիրն իրենց ներկայացուցած ազգերուն

առաջնութեան կարգին կը վերաբերի և ոչ
իրենց անձին: Արդ Տաճկաստանի կրօնական
հասարակութեանց չորս հարիւր տարու ընէ
ի վեր ունեցած առաջնութեան կարգին մէջ
Յոյներէն ետեւ Հայերը կուգան, և Հայոց
այս իրաւունքն անբռնարարիկ է: Աւ թէ
Տեղապահները Պատրիարքներուն յառաջ-
նութիւնը չպիտի ունենան, բան մը միայն
կայ որ Հայերը կրնայ լռեցնել, այն է՝ երբ
որ ընդհանուր և անբացառիկ օրէնք մը զը-
րուի, որով ամեն հասարակութեանց Տեղա-
պահներն ու փոխանորդները Պատրիարքներէ
վար կենան, այսինքն եթէ Յոյները Տեղա-
պահ ունենան և Հայերը Պատրիարք, յա-
ռաջնութիւնը Հայոց Պատրիարքին մնայ կամ
եթէ չիկից Խախտմաղլու իր բուն պաշտօ-
նին տէրն ըլլայ, և Յոյներն ու Հայերը Տե-
ղապահ ունենան, Խախտմաղլուն անոնցմէ
առաջ անցնի: Այսպիսի ընդհանուր և ան-
բացառիկ օրէնք մը՝ որ արդարութեան ու
հաւասարութեան սկզբանց վրայ հիմնեալ է,
ըստ մեր կարծեաց՝ զիտողութեան տեղի չը
թողուր, թէ և այսպիսի նոր օրէնք մը հին
արտօնութեանց փոփոխութիւն կրնայ են-
թադրել: Քանի որ այսպիսի օրէնք մը չկայ,
ազգն իր ներկայ պահանջման մէջ իրաւունք
ունի: Մէքմուայի անկողմնակալ նամակա-
գիրը կուզէ երկիրը կընէ և կուզէ գետին իջ-
նէ, այս կարեւոր իրաւունքը չկրնար խախտել:

Հայոց ազգն իր այս դարաւոր իրաւ-
ունքը հաստատելու համար հիմնական փառ-
տեր ունի. որոց մէկն ալ այս է թէ իր Պատ-
րիարքը կամ Տեղապահը ազգ մը կրնեկա-
յացնէ, իսկ Կաթողիկ կամ Բողոքական հա-
յոց զուլաններն այն ազգին մէկ մէկ հառ-
ուածները կամ ստորաբաժանումները, և մի-
թէ խելքի ու արմարածութեան զէմ չըլ-
լա՞ր պահանջել որ մասը բոլորին վրայ յա-
ռաջնութիւն ունենայ: Տարակոյն չկայ որ
չըկայնենք ալ՝ թէ հին իրաւունքով և թէ
բողմութեամբ Տաճկաստանի ժողովրդոց կա-
րեւոր մէկ դարբն են, և գարբէ՝ ի վեր հայ-
երէն ետեւ անոնք առաջնութեան իրաւունք
ունեցեր են, բայց Կաթողիկ հայոց զլխոյն
պժմ շրէից վրայ ունեցած առաջնութիւնը՝
եթէ կրնայ արդարանալ, ստով է միայն որ
իր ներկայացուցած ժողովուրդը Հայ ազգին
մէկ մասն է, և անոր դարաւոր իրաւանց լիք
ալ մասնակից կրնայ համարուիլ:

Խնդիրն ազգային նկատմամբ առնելով բանձը միայն կար որ ազգին աչաց առջև թերևս ուրիշ կերպարանք մը կրնար առնուի: Ասիական Հայերը մեր ազգակից եղբայրներն համարելով, եթէ իրենց զլուխն ազգին՝ այսինքն Հայ ազգութեան կարեւոր ծառայութիւններ մատուցած կամ թէ գոնէ Հ. Մկրտչէ Զամէլանի, Հ. Արսէն Բագրատունի և Հ. Եղուարդ Հիւրմիզի պէս զբրահան ընտիր ընտիր զործերով ազգային լեզուն ու զբահանութիւնը ծաղկեցուցած և ամեն լուսաւորեալ և ուսումնասէր ազգայնոց յարդն ու համարումը գրաւած անձ մ'ըլլար, այն ատեն կրնար ըլլալ որ ազգն այնպիսի օգտակար և վստահաւոր ազգակցի մը արուած պատիւը նոյն իսկ իրեն համարէր: Բայց այնպիսի մէկը՝ որ իր փառքին ու պատիւը մեծցնելու կաշխատի՝ միմիայն անոր համար որ զաւառական տղէտ ժողովրդոց առջև ինքզինք մեծ և զօրաւոր պիտի զննուի՝ զիբաւ կարենայ հաստաց ծառայում ընել, և նոր ժողովուրդներ վստակելով՝ զանոնք տակաւ առ տակաւ իրենց ազգութենէն հեռացնել և բոլորովին լստիւնականութեան մէջ ձգել. մէկ խօսքով, և թէ ձեռքէն գալ շայտառանեաց եկեղեցին և ազգութիւնն անհետացնել, այնպիսի մէկ մը չկրնար զիջում տրասել ազգէն:

Տարակոյս չունիմք որ ազգակործան ազգեցութեանց դէմ մարտելու մասին՝ ազգութեան զգացմանը ունեցող կաթողիկէ հայերն ալ կատարելապէս իրաւունք կուտան մեզ:

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՖԵԼԵՏՕՆ:

ՏԵՆԵ ԿՈՇԵՆ ԴԻՆ Է:

Այժմ բոլոր հայերը մի ընդհանուր հարց ունեն, որը կարող են ազատ, ամեն տեղ, ամեն հանգամանքում քննել. համարձակ դատել և իրանց դատողութիւնները լրագրիներէ մէջ հրատարակել: Էդ հարցը ընդհանուր հայոց դատախարակութեան և կրթութեան հարցն է: Ուսումնարաններ (յայտնի բան է ստորին կարգի) շատ

կան: Հայոց դրամական ուժը և հանգամանքները դեռ չեն թող տարի մեզ բարձր ուսումնարաններ ունենալ. մինչև անգամ էլածներն էլ հազիւ կարողանում ենք պահպանել. բայց, ասած է, աշխարհին է կերել ու մուղը (յոյսը)՝ այսինքն թէ յոյսը ոչ թէ միայն մի կամ երկու մարդկանցն է խաբում, այլ բոլոր աշխարհքին էլ խաբել է և կերել: Չընայելով որ էս հարցն էլ ինչ քանի ոչ կարող ենք, թնձ մեր յոյսերը չը կորցնենք. թնձ մենք էլ յուսանք որ կարելի է, եթէ էս օր չունինք, էքուց կարող ենք ունենալ. եթէ էքուց էլ չունենանք, — էլօր կարող ենք ունենալ — բարձր ուսումնարաններ: Ո՞վ կարող է արդեւի, թէ դու յոյս մի ունենալ էս կամ էն բանը մի անգամ տառնալու կամ ձեռքդ գցելու. թէզուր զրա համար ժամանակդ ու աշխատանքդ հարկաւոր էր եղել զոհելու: Յուսալ, յոյսնի բան է. ամէն մարդ էլ կարող է, ինչ որ ուզենայ և ոչ ոք չի կարող նրան արգելել. միայն եթէ հենց էդ մարդու խելքը իրան չարգելի: Եղպէս յոյս ունենալը թող յոյս մնայ. իսկ մենք այժմ խօսենք էն ինչ որ կայ, — ցածր ուսումնարանների վրայ առհասարակ: Բայց էն, — որ ամէն մի մարդ կարող է յուսալ էն ամէն բանը մի ժամանակ տառնալու, ինչ որ նրան իր խելքը թող է տալի յուսալու, — իւրաքանչիւր մարդ իւր խելքն ունի, ուրեմն իր կարծիքը և ինչքան որ աշխարհքին վրայ մարդ կայ, էնքան էլ կարծիք: Ուրեմն չընեղանա, սիրելի կարգացող, եթէ հարաւորութիւն ունեցող մարդն էլ իր կարծիքն աւելի լինի, որնոր մեզ ծիծալելի թուայ: Որինտի համար, մի հաստատութիւն մարդ, — վայ, հանազ բան չը դիտենա հաստանալը. շատ մաւծող մարդն էլ չի կարող հաստանալ. — մի օր յայտնում է մի քանի օրինակ որ մարդկանց մէջ, թէ սիրելիք ուսումնարանում պէտք է լինի անկողն պէս հեշտ բան չը կայ: Ամէն օր, ասում է, կ'զատ ուսումնարան, կրտս նեւ, որ վարժապետները զպէս են, աշակերտները առողջ են, ուսումն էլ շարունակվում է, վերականգնուել է մտիկ են անում, էլ ինչէ հարկաւոր սրանից ստիպիս իմացար, սիրելի կարգացող և էսպիսի մարդը կամե-

նում է տեսուչ դառնալ ուսումնարանի և ուսումնարանի զործերում խառնվում: Աւելի չը զարմանաս սիրելի կարգացող աշխարհքում էդպէս բաներ և սրանից էլ շատ վատն է լինում: համբերութիւնը կեանք է: Ասան էն է, որ էսպիսի մարդը, ինքը հօ տեսուչ չէ դառնում, ուրիշն էլ գոնէ չը փնտի տեսուչ դառնալու և տեսչութեան ժամանակ իր խառն մասը չը խառնի բանի մէջ:

Էս խոհարար էս օրերում մի պանսիօն ունեցող մարդ պատահեցաւ, երկար ու բարակ վիճում էինք միմեանց հետ: Նա պնդում էր, թէ ամէն հարբը ինչ որ մի օրինակ որ մարդու ձեռնիցը կորող է դուր գալ, գործ եմ գնում որ ուսումնարանս լաւ լինի, առաջինը լինի և միշտ յառջադիմութիւն ցոյց տայ: Ասում է պ. Պանսիօնատէրը, հարկաւոր ժամանակը մարդ չեմ թողնում, որ նրա կամ օգնութիւն կամ խորհուրդը չհարցնեմ, աշակերտները ընդունում եմ զանազան վարձով, չաղ տեղից պատահում է շատ եմ վերառնում, տեղ պատահում է քիչ, հրախրում եմ գիմնադրայի ուսուցիչներ, որ կ'լսար (դասատունը) որ խոստանում եմ, էն դասատունն էլ պատրաստվում ու մանում է իմ աշակերտը: Մի խօսքով, ասում էր, շատ դալմադալ բան է Պանսիօն պահելը. բայց էլի ես դիմանում եմ՝ էս քիչ բան է:

Պանսիօնատէրը միևնոյն ժամանակ, յայտնի, բան է տեսուչ է: Մի տեսչէլ ճանաչում եմ, որը որ ասում էր մի աշակերտուհուն, որն որ ամէնից աւելի ընդունակ էր և խելօք, միայն ծաղիկի փոքր չեշտ էր և ուրիշների պէս զնգեցիկ չէր:

Շատ տեսուչներ կան մեր Տփլիսում և ամէն մէկն էլ, ինչպէս ասացինք, իր կարծիքն ունի: Մենք էլ, արի՛, մեր կարծիքն տանք, ինչ տեղ շատի կարծիքը, էնտեղ էլ մերը թնձ լինի:

Ամէնից առաջ տեսուչը պէտք է հարց լինի. դու չ'կարծես, թէ ամէն մարդ — մարդ է, ոչ, էնպէս մարդ եմ ասում որ բարոյականութեամբ տիրի բոլոր աշակերտներէ սրբանքին: Ահա՛ քեզ մի անցը պատմեմ, որ Տփլիսում շատերը խմանում են: Հայոց մի ուսումնարանում մի ժամանակ մի մարդ է եղել տեսուչ: Խօսքս տառնու հինգ — քսան

տարվայ բան է: Ասում են էդ տ. սու. մնարա-
նում շատ չար աշակերտների միջ մի ամե-
նայար—տղայ է էլի, էն էլ տեքաերի որդի-
նա այժմ կենդանի է, նրան շատերը ճա-
հաչում են: Քե էդ մի տղեն ժամանակ մի
մեծ յանցանք է արել: Տեսուչը խնայել է
էդ բանը. կանչել է իր մօտ հետը խօսելու:
Տեսնողները և ճանաչները ասում են թե էդ
տղիցը, որովհետև հասակով մեծ էր և դա-
սով, ամեն մարդ էլ վախենում էր, թե ա-
շակերտ և թե ուսուցիչ ու թե ստորոժ,
դաստահաժ ժամանակը բոլորին էլ ծեծում
էր ու վերցնում, տակը դնում: Քսան ասրի
տառջ էսպէս բաներ, մայկասա, պատահում
էին: Հա՛, էն տեսուչը դրան կանչում է իր
մօտ. ասում են, էդ տեքաերի տղեն, մօտ դը-
նայիս, տեղնուտեղն դողում էր էդ տեսչից,
ու ճանաչելով նրա բարոյական լինելը, շատ
քաշվում էր: Տեսուչը նրան ասում է, մի փո-
քոր խրատելուց յետոյ, «գնա և ստորոժին
տաս», որ քեզ ասոր բողբի՛ խիլի: Տէրտե-
րի տղեն էլ դնում է, ինքը իր շորերը հա-
նում և ստորոժին ասում, որ իրան տասը
անգամ ձխարտով խիլի ակոր վաճիւղէ տե-
ղերումը:

Ես այժմ մի մանկավարժի ճանաչում
եմ, որ ինքը իր բերանով քանի անգամ խոս-
տովանվել է, թե ես էլ, ասում է, մանկավար-
ժըս, էդ տեսչի հետ խօսելիս, տեղնուտեղն
դողում եմ: Ինչ որ ջանկանում եմ ասել,
տասն անգամ մտածում եմ ծանր ու թե-
թե եմ անում և էնպէս ասում. «ինչ է, էն
պէս մտքեր չ'ասեմ, որ միմեանց հակառակ
լինին ու նրա առջեւն էլ սեւերես դուս
դամ . . . »:

Արեւմ մեծ բարոյական մարդ լինել և
բարոյապէս տիրել մարդկանս վրայ. ահա՛,
ինչպիսի յատկութիւն պէտք է ունենայ արեւ-
սիծնի տէրը կամ տեսուչը կամ առհասարակ
երկիրեանց հետ դործ ունեցող մարդը: Օ-
րինակը մեծ բան է դաստիարակութեան միջ:
Բոլոր միայն էն ժամանակը լաւ է և զօրեղ, երբ
համապատասխանում է դործին: Քրիստոս
նախ առնէր և ապա ուսուցանէր, էս էն-
պէս օրինակէ և էնպէս զօրեղ ճշմարտու-
թիւն, որ վայրենի մարդուն էլ կը կակղացնի:
Արա վրայ փոքր ինչ ներքեւ կը խօսենք եր-

կելի զխանականների բաներով, դեռ առաջ
մեր ասելուն ասենք:

Ուսումնարանի տեսուչը պէտք է ան-
պատճառ շատ լաւ ճանաչի ամեն մի ու-
սուցչին և աշակերտներին շատերին, եթէ
ոչ ամենին:

Տեսուչը անկեղծաբար քննելով պէտք
է ուսանի իւրաքանչիւր ուսուցչի լաւ և
վատ կողմերը. պարզ պէտք է հասկանայ ա-
մեն մի ուսուցչի ընդունակութեան աստի-
ճանը. նոցա դաս տալու և աշակերտներին
հասկացնելու կարողութիւնը: Տեսուչը պէտք
է որ լաւ ճանաչի, թե արդեօք որեւիցէ ու-
սուցիչ ինչպէս է հասկացել ամեն մի աշա-
կերտի թե բնութիւնը, թե ընդունակու-
թիւնը, թե հասկանալու և ըմբռնման աս-
տիճանը և այլն. և դասից դուրս խորհր-
դակցէ միշտ և ամենայն ժամանակ ամեն մի
ուսուցչի հետ էս կամ էն աշակերտի մասին:
Տեսուչը լաւ ճանաչելով ամեն մի ուսուցչի
պէտք է խմանայ նոցա զլսաւորապէս
բարոյական կողմերը և էդ բարոյական կողմի
ազդեցութիւնը աշակերտների վրայ: Տեսուչը
միշտ ազատ և բարեկամաբար պէտք է իր
նկատողութիւնները անէ ամեն մի ուսուցչի
և խորհրդակցէ նրա հետ թե նրա լաւ
կամ վատ դասատուութեան մասին, թե նրա
լաւ կամ վատ վարմունքի և թե առհասա-
րակ ուսուցչին վերաբերեալ բաների մասին:

Տեսուչը անդադար դասատուներ մըտ-
նելով նկատողութիւններ է անում ամեն մի
աշակերտի վրայ, թե արդեօք ամեն միւր որ-
քան ընդունակութիւն ունէ էս կամ էն ա-
ռարկայի միջ. ուսուցիչը անընդունակ աշա-
կերտին ինչ կերպ է աշխատում հասկաց-
նել. կամ թիւ է պատճառը որ էս կամ էն
աշակերտը չէ սովորում, ինչ հնարքներ
պէտք են, որ ուղղէ որեւիցէ պակասութիւնը
աշակերտի թե բարոյական և թե մտաւո-
րական: Բացի էդ մտաւորական կողմանէ
պակասութիւններ շատ կան. օրինակ. յիշո-
ղութեան պակասութիւնը, շուտով ըմբո-
նելու սովորութիւն չունենալը, և այլն և այլն
. . . էս բոլորը տեսուչը նկատելով, դեղ պէտք
է պատրաստէ ամեն միւր համար: Յայտնի է,
որ ուսումնարանում տեսուչը ինքը պէտք է
դասատուութիւն անէ որեւիցէ մի առարկայի:

Մի խօսքով տեսչի փնշակը (տրհետը) ու-
սումնարանն է, ուսուցիչներն, աշակերտուհի-
ներն և աշակերտներն: Քե տեսուչը և թե էն
ուսուցիչները կամ առհասարակ էն մար-
դիկը, որոնք գործ են ունենում երկիրեանց
հետ, ինչպիսի մարդիկ պէտք է լինին և ինչ
յակութիւնների տէր, ահա լսենք երեւելի
մանկավարժներին և տեսնենք, թե ինչ են
ասում:

Երեւելի Վիստրիկզը ասում է. մի քանի
բան կայ, որոնք դաստիարակիչը, ոչ թէ ըն-
դունում է որպէս ճշմարիտ. այլ դաստիար-
ակչի համար էդ բաները պէտք է լինեն
որպէս ներքին և անմիջապէս ճշմարտութիւն,
որը որ միացած պէտք է լինի դաստիարակչի
էութեան, մտքի և կամքի հետ: Ահա սոքա
են էն բաները՝

1) «Որպէս ոչ ոք չէ կարող տալ ու-
րիշին էն, ինչոր ինքը չունէ, եւպէս էլ ոչ ոք
չէ կարող արիշին պարգայնել, դաստիարակել ի-
նքեւ, եւէ ինչ չէ պարգայած, չէ դաստիարակ-
ված և չէ կրկնած:

2) «Միայն էն չափով մէկը կարող է
օգնել արիշին դաստիարակութեանը և կրկնութեանը,
ինչ ասպիճանն որ ինքն է դաստիարակված և ինչ աս-
պիճանն որ ինքն դաստիարակ է իր սեպեանն դաս-
տիարակութեամբը և վերջապէս»

3) «Միւս էն ժամանակը կարելի է դաս-
տիարակել և կրկնել արիշներին, միայն որ մէկ ինչ
հերքենք դաստիարակ մեր սեպեանն կրկնութեամբը»:

Եսրանս այժմ բաւական է, մի ուրիշ
ժամանակ էս բանի վրայ էլի կը խօսինք . . .

Թոփա:

10 04 աստուծ:

ԱՆՁԵԼՕ

(Շարունակութիւն):

Տե՛ղի. իսկ նամակը ձեզ մօտ է:
ԱՆՁ. (Պրտուտելով ծոցումը). Ինձ
մօտ է. և ցոյց տալու համար եմ կանչել
ձեզ. եթէ ճանաչէք ձեռքը, ինձ կասէք:
(Հանում է նամակը) ահա:

ՏԻՁԲ. տուէք:

ԱՆՁ. (ձեռնադրելով ձեռքում) Բայց թէ խմանայիր ինչ սարսափելի տխուր զրուծեան մէջն եմ ես, Տիգր. և զանկում է էնպիսի մէկ մարդ, որ համարձակվում է բարձրացնել իր աչքերը Մայիսի տարիի կնկայ վերայ. և կայ էնպիսի մէկը որ համարձակվում է արատ զցել Վենետիկի ոսկեզօծ գրքի ամենագեղեցիկ թերթի վրայ. որտեղ նշանակած է իմ անունս՝ Մայիսի տարի. կայ էնպիսի մէկը, որ համարձակուել է զանկել էս գեշեր էս սենեակումը, ման է կկել, շատ կարելի է, իմ կանգնած տեղովս և կայ էնպիսի մէկ ողորմելին որը համարձակվում է զրել էս նամակը և էս չեմ կարող նրան ձանդըս գցել վրէժ առնել իմ անսպասուելի տեսն համար էնքան արիւն թափել նրա ջիւղերից, որ ծածկեր էս տախտակի երեսը. հաւատա՛ Տիգր. որ որս. դրողի անունը իմանալու համար էս կը տայի իմ հօրս սուրբ, տասը տարի իմ կեանքիցս և իմ աջ ձեռքս, տիկին:

ՏԻՁԲ. Ուրեմն ցոյց տուէք ինձ էդ նամակը:

ԱՆՁ. (Տալով նրան) տեսէք:

ՏԻՁԲ. (բաց է անում ծրարը և շտապով ուր է աճում) (առանձին) Ռօտով՝ Գոյինն է:

ԱՆՁ. Միթէ ձանաչում էր էդ ձեռքը:

ՏԻՁԲ. Թողէք մէկ կարգում (կարգում է).

«կատարինէ, խեղճ՝ սիրական, դու տեսում ես որ Աստուած մեզ պաշտպանում է: Մեր երեկոյան ագրասուկը քո մարդու, և էն կնոջ ձեռքից իսկ հրաշք էր. (առանձին) էն կինը. (շարունակում է կարգալը) և քեզ սիրում եմ, իմ կատարինէ. դու ևս միայն էն կինը. որին ես սիրում եմ. իմ մասին հոգս մի քաշիր. ես ապահով եմ:

ԱՆՁ. Ասա, ձանաչում ես ձեռքը:

ՏԻՁԲ. Չէ. տէր իմ (յետ տալով նամակը):

ԱՆՁ. Չէ. տալիք, բայց նամակի մասին ինչ կասէք. սա բնաւ ին բառուպի մարդու լիզու չէ. սա հին սիրահարի լիզու է: Ո՛հ. ես տակն ու վրայ անել կտամ բոլոր քաղաքը. պէտք է զանեմ էն մարդուն: Ի՞նչ խորհուրդ կտաս:

ՏԻՁԲ. Հրամայեցէք որոնել:

ԱՆՁ. Ես հրամայեցի, որ ոչ ոք չհա-

մարձակուի ապառ ներս մտնել էս օր պատար. բացի քեզից և քո եղբայրիցդ. որ կարելի է, քեզ հարկաւ որ լինի: Իսկ ուրիշներին հրամայեցի բռնել և ինձ մօտ բերել և էս ինքս հարց ու փորձ կանեմ: Մինչև նրան զանկել, ես իսկոյն կը կատարեմ իմ վրէժխնդրութեանս կէտը:

ՏԻՁԲ. Ի՛նչպէս:

ԱՆՁ Սպանել կ'տամ կնկանս:

ՏԻՁԲ. Ձեր կնկան:

ԱՆՁ. Ամեն բանը պատրպատ է: Մէկ ժամ չե քաշիլ, որ կատարինէ Պրահայի նիւրի զուլսը կը կարուի, ինչպէս կ'վայելէ:

ՏԻՁԲ. Կը կարո՞ւի:

ԱՆՁ. Էս սենեակումը:

ՏԻՁԲ. Էս սենեակումը:

ԱՆՁ. Լսիր: Իմ անպատուած անկողինս գերեզման պէտք է փոխարկուի: Եդ կինը պէտք է մեռնի: Վճռել եմ. և վճռել եմ հանդարտ, առանց շտապելու. որովհետեւ շատ պատրաստութիւն կ'ուզէր տեսնելու: Խընդիրը և աղաչանքը չեն կարող հանդցնել իմ բարկութիւնս: Եւ եթէ իմ լաւ բարեկամներիցս մէկը, թէ ունիմ ես բարեկամ, խնդրէր նրա մասին. անշուշտ ես կասկած կը տանէի նորա բարեկամութեան վերայ: Եթէ կամենում ես ուղղին իմանալ, էս է, լըսիր. Տիգր. ես տոտում եմ էդ կնկան. աստուած եմ. որովհետեւ պսակուել եմ զրա վերայ ստիպուած իմ ընտանեկան հանգամանքներից, որոնք կարգի բերելու համար պանազան դեպքանների մօտ ես պէտք է զբաղուի կատարելի իմ հօրեղբոր դէ կասկէջօ Եպիսկոպոսի կամքը. աստուած եմ էդ կնկան. որովհետեւ դա տխուր և ահա՛ գեմք է ցոյց տուել ինձ և որը ինձ դաւախ չէ տուել մինչև էս օր: Բացի զրանից տեսէք. աստուածութեան արիւնը վազում է մեր երեակներին մէջ. այդ տուած է մեր ազգին, աւանդած է մեզ իսկզբանէ. հարկաւոր է, որ Մայիսի լիւրերներու մէկը ատէ անշուշտ որևիցէ մարդու մէկին: Եթէ երբևիցէ դը Սէն — Մարսի առիւծը թռչի իրա պատուանդանից, աստուածութիւնը բաց կանի իրա պղնձեայ թեւերը և կը դուրս թռչի Մայիսի լիւրերնորս օրտից: Իմ պապս աստուած է եղել մարկիզ Աճօին և մէկ զիշեր խեղդել է տուել նրան

Վենետիկի ջրհորների մէջ, հէնց իմ հայրս աստուած էր Բաղուէր հողաբարձուն և զեղել տուեց նրան Կօրնարօ թաղուհու աչքի առաջը եւ էս աստուած եմ էդ կնկան: Երբեք ես զրան վատութիւն չեմ արած, իսկ նա յանցաւոր է, աւելի վատ, ուրեմն պէտք է պատժուի: Կարելի է էս զրանից լաւին չեմ արժանի. բայց պէտք է նա մեռնի. հարկաւոր է, որ մեռնի. վճռուած է, ես ասացի որ կը մեռնի: Խղճալ դրան. և վ տիկին, իմ մօրս սակորները անգամ չեն կարող ողորմութիւն գտնել ինձնից դորա համար:

ՏԻՁԲ. Միթէ Վենետիկի Վենետիկի կառավարութիւնը թոյլ կը տայ ձեզ այդ գործը:

ԱՆՁ. Ոչինչ թոյլ չի տալ ներելու համար. իսկ ամէն բան թոյլ տուած է պատժելու համար:

ՏԻՁԲ. Իսկ Պրահայի յեղը, ձեր կընկայ ազգականները:

ԱՆՁ. Շնորհակալ կը լինեն ինձանից:

ՏԻՁԲ. Դուք վճռել էք, աստուած էք, որ նա մեռնի: Շատ լաւ. համաձայն եմ, իսկ որովհետեւ դեռ ամեն բան ծածուկ է. որովհետեւ ոչ ոքի անուն չէք տուել դեռ. դուք կարող էք ուրիշ կերպ ողորմիլ նրան. որովհետեւ արիւնի արատը ձեր պալատի մէջ ժողովուրդը կ'իմանայ, կը խառնուի. . . . դահիճն էլ մէկ վկայ է. մէկ վկան անգամ. շատ է էսպիսի գործումը:

ԱՆՁ. Հա. թոյնը աւելի լաւ կը լինէր: Բայց հարկաւոր է զօրեղ թոյն. իսկ կը հաւատանք, որ ես չունիմ:

ՏԻՁԲ. Ես ունեմ:

ԱՆՁ. Ո՞ր է:

ՏԻՁԲ. Ինձ մօտ է:

ԱՆՁ. Ի՛նչ թոյն է:

ՏԻՁԲ. Մալասպինայի թոյն: Յիշում էք այն արկղիկը, որ ինձ ուղարկել էր դը Սէն — Մարկի երեսփոխանը:

ԱՆՁ. Հա, դուք ինձ պատմել էք: Եդ թոյնը շատ շուտ և լաւ է ներգործում. Շատ լաւ էք ասում. և էդ ամէնը մեր մէջը կ'մնայ: Շատ լաւ. լսեցէք. Տիգր, ես հաւատում եմ ձեզ: Դուք պէտք է որ իմանաք, ամէն արածս օրինաւոր է, իմ անպատուութեանս վրէժն եմ առնում և ուրիշը ու

որ լինէր իմ տեղ միևնոյնը կանէր. գիտեմ որ իմ արածս շատ մութը և դժուար գործ է: Ես բացի քեզ ուրիշ բարեկամ չունեմ. բացի քեզ ոչ ոքի չեմ կարող հաւատալ և էս գործի ճիշդ ու գաղտնի կատարումն, ինչպէս ինձ, նմանապէս էլ նրան է օգուտ: Յգնիր ինձ խնդրեմ. ես հարկաւորութիւն ունեմ ձեր մէջ. Ձեզ եմ յանձնում. համակից էք ինձ, թէ ոչ:

ՏԻՋԲ. Համաձայն եմ:

ԱՆՋ. Պէտք է էդ կինը հնազանդ անյայտ լինի, որ ոչ ոք չ'իմանայ թէ ինչպէս կամ ինչու: Գերեզմանը կը փորուի, ժամը կասուի. բայց ոչ ոք չը պէտք է իմանայ, թէ ում համար է: Ես կը հրամայեմ վերցնել մարմինը էն երկու գիշերուան պահապաններին. որոնց կողպէքի առկ ունեմ պահած: Շատ լաւ ես ասում. թող ծածկած լինի ամենքի աչքից մեր արածը: Աղարկեցէք որոնելու էն թոյնը:

ՏԻՋԲ. Ես միայն գիտեմ նորա տեղը. ես ինքս կ'երթամ:

ԱՆՋ. Գնա՛, ես սպասում եմ. (Տիգրս դուրս է գնում) Հա՛ էդպէս լաւ կը լինի. ինչքան որ սարսափելի է յանցանքը. էնքան էլ սարսափելի է պատիժը. (աղօթարանի դուռը բաց է լինում. աւագ քահանան դուրս է գալի աչքերը քաշ գցած և ձեռները խաչած կրծքի վերայ և անց է կենում հանդարտ քայլով սենեակի միջով և երբ ուղում է դուրս գնալ ետևի դռնից, Անջիւն գառնում է դէպի նա): Պատրաստ է կինը: ԱՄԱԳ ՔԱՀԱՆԱՅ: Այո՛ տէր իմ. (նա դուրս է գնում և կատարինէն երևում է աղօթարանի շէմքումը):

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե

ԱՆՋԵԼՕ, ԿԱՏԱՐԻՆԷ:

ԿԱՏ. Ինչո՞ւ համար պէտք է պատրաստ լինեմ:

ԱՆՋ. Մեռնելու:

ԿԱՏ. Մեռնելու՞: Մի՞թէ ճշմարիտ է. մի՞թէ կարելի է: Ո՛հ չեմ մտածել անգամ: Մեռնել, չէ, պատրաստ չեմ, պատրաստ չեմ, պատրաստ չեմ ամենին, պարոն:

ԱՆՋ. Ինչքան ժամանակ է հարկաւոր որ պատրաստուիք:

ԿԱՏ. Ո՛հ չգիտեմ. միայն շատ ժամանակ: ԱՆՋ. Էդպէս շուտով թողեց ձեզ ձեր քաջութիւնը:

ԿԱՏ. Մեռնելից այժմ իսկ չեմ վախճնում միայն ես ոչինչ հնազանդ բան չեմ արել, որ մահուան արժանի լինեմ: Պարոն, պարոն մէկ օր էլի. չէ՛. մէկ օր չէ. ես զգում եմ եզոց էլ սիրտ չեմ անիլ մեռնելու: Կեանքս, ո՛հ թողէք ինձ կեանքս. ուղարկեցէք կուսանաց վանք: Ասացէք, մի՞թէ անկարելի է. որ ինձ շնորհէք իմ կեանքս:

ԱՆՋ. Կարելի է միայն մէկ պայմանով:

ԿԱՏ. Ի՞նչ պայմանով, միտս չէ:

ԱՆՋ. Եթէ կասէք ինձ թէ ով գրեց էս նամակը: Ասացէք ինձ էն մարդու անունը, մասնակցէք միայն ինձ էն մարդուն:

ԿԱՏ. (Ձեռները իրարու հետ միացնելով) Աստուած իմ:

ԱՆՋ. Եթէ էն մարդուն ձեռք կը գցէք. դուք կ'ապրիք. նա կը մեռնի կախաղանի վերայ և դուք կ'երթաք կուսանանց վանքը. բաւական էք: Վճռեցէք:

ԿԱՏ. Աստուած իմ:

ԱՆՋ. Ուրեմն չէ՛ք. ուղում պատասխան տալ:

ԿԱՏ. Իսկոյն պատասխան կ'տամ. Աստուած իմ:

ԱՆՋ. Ո՛հ, վճռեցէք, Տիկին:

ԿԱՏ. Ո՛հ, մրտում եմ. շատ մրտում եմ ես էն աղօթարանի մէջ:

ԱՆՋ. Լսեցէք: Ես ձեր բարին եմ կամեում, Տիկին. դուք մէկ ժամ ժամանակ ունիք, էդ ժամը գեռ ձեր ձեռն է և ես ձեզ առանձին կը թողնեմ: Ո՛չ ոք չհամարձակուի ներս մտնել հստեղ: Էդ ժամը տալիս եմ ձեզ մտածելու. համար: Ահա՛ գնում եմ նամակը էս սեղանի վերայ. գրեցէք էն մարդու անունը որտեղ և դուք աղատ էք. կատարինէ Բրազաւինի, լաւ իմացէք, որ մարմանայ քարի բերանով եմ խօսում ձեզ հետ. կամ պէտք է յայտնէք էն մարդու անունը կամ մեռնիք: Բնորոշեցէք լաւը, մի ժամ ժամանակ ունիք:

ԿԱՏ. Ո՛հ... մէկ օր:

ԱՆՋ. Մէկ ժամ... (դուրս է գնում):

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե

ԿԱՏԱՐԻՆԷ (ՄԵՆԱԿ)

ԿԱՏ. Էս դուռը. (մօտենում է դուռը) Ո՛հ, լուսն եմ ինչպէս կողպում եմ իմ վերայ, (մօտենում է պատուհանին) էս պատուհանը... (մտիկ է տալի) ինչ բարձր է (ընկնում է մէկ բաղկաթոսի վերայ). մեռնիլ. ո՛հ Աստուած: Ինչ սարսափելի մտածմունք է հապիսի անակնկալ ժամանակում: Մէկ ժամից աւել ապրելու. ժամանակ չունեալ. միայն մէկ ժամ. Ո՛հ. մարդ պէտք է փորձի, որ իմանայ բոլոր սարսափի մեծութիւնը. կարծում եմ թէ բոլոր անդամներս իմն չեն. ես ինձ վառ եմ զգում էս բազկաթոսի մէջ. (վեր է կենում) Անկողինիս մէջ աւելի հանգիստ կը լինեմ, կարծեօք: Եթէ կարողանայի մէկ բոպէ հանգստանալ: (Մօտենում է լրանկողինին) մէկ բոպէ հանգստանալ, (բաց է անում վարագոյրները և վախեցած հետ է փախչում: Անկողնակալի տեղ գրած է մէկ սեղան ծածկած սև մահուդով և վրէժն գրած է մէկ կացին) Երկինք. ինչ եմ տեսնում. սարսափում եմ (ծածկում է վարագոյրները դողալով) Ո՛հ, էլ չեմ ուզում տեսնել. չեմ ուզում: Աստուած իմ: Եւ ինձ համար է էս: Ո՛վ Աստուած իմ. մենակ եմ հապիսի պատրաստութեան մէջ. (ընկնում է բաղկաթոսի վերայ): Ետեւ մէկ է այն ո՛հ. չեմ կարող յանձնել տալ: Խղձացէք: Էս երազ չէ. չէ. որովհետեւ տեսնում էք. տեսնում էք ինչ պատրաստութիւն կայ էնտեղ, էն վարագոյրներին ետեւում: (Ետևի փոքր դուռը բաց է լինում. մտնում է Ռօզօրթօն):

ՏԵՍԱՐԱՆ Զ

ԿԱՏԱՐԻՆԷ, ՌՕՏՕԼԵՅՕ.

ԿԱՏ. (առանձին) Երկինք:

ՌՕՏ. (վազելով) Ես եմ ես, Կատարինէ, մէկ բոպէ ժամանակով: Մենակ ես, ինչ բաղդաւոր եմ... Իսկ ինչու ես էդպէս սփրտունած, երեսիդ գոյնը բոլորովին գնացել է:

ԿԱՏ. Յայտնի բան է, երբ դու էնքան անզգուշ ես վարվում: Օր ցերեկով համարձակվում ես մտնել հստեղ:

ՌՕՏ. Ինչ անեմ, որ չկարողացայ համարելի և զտել մտածմունքս:

ԿԱՏ. Մտածմունք... Ինչո՞ւ համար:

ՌՕՏ. Կասեմ, իմ սիրելի, իմ հոգի կատարինէ: Ա՛խ, ինչ բաղդաւ որ եմ, որ քեզ էզպէս հանդիստ եմ սեմնում:

ԿԱՏ. Ի՞նչպէս ներս մտար էս տեղ:

ՌՕՏ. Քո տուած բանալիքով:

ԿԱՏ. Գիտեմ, միայն պարտաւ մէջ:

ՌՕՏ. Հնա, էդ մէկը մտադրել էի, որ ուրախ թէ՛ և ներս մտայ, բայց էնպէս չեմ կարող զուրս գնալ:

ԿԱՏ. Ի՞նչպէս:

ՌՕՏ. Մեծ կապիտանը ինձ յայտնեց պալատի դռանը, որ ոչ որ գիշերուանից առաջ չի կարող զուրս գնալ էս տեղից:

ԿԱՏ. Ոչ որ գիշերուանից առաջ: (Աւանդին) Աստուած իմ: Անկարելի է փախչել:

ՌՕՏ. Պալատի մէջը և չորս կողմը լեքն են ստանդաններով և բերդի պէս պաշարում են պալատը: Ես հազիւ կարողացայ ներս ապրդել մեծ գաւիթը, որտեղից և մտայ էս տեղ, ձշմարիտ, կ'երդուե՞ս, որ ոչինչ չէ պատահել էս տեղ:

ԿԱՏ. Ձէ, ոչինչ, մի նկատաւ, Ռօտօլֆօ, հոգիս, տեսնում ես որ ոչինչ փոփոխութիւն չ'կայ էս տեղ, վախենալու ոչինչ չ'կայ, իսկ զնա, հեռացիր շուտով, վախենում եմ որ Պօտեմտան ներս չգայ շուտով:

ՌՕՏ. Ձէ, Կատարինէ, էդ կողմից ապահով կայ, Պօտեմտան էս բոպէիս ներքերը Մօլինօյի կամրջի վերայ է, և հարցաքննութիւն է անում մէկ քանի նոր բանում մարդկերանց: Ինչպէս շփոթվում էի, Կատարինէ: Գու, մէկ ուրիշ տեսակ ես էս օր, նրմանապէս քաղաքը և պալատը: Անթիւ պօլիցայի պաշտօնակալները փողոցներում վազվզում են: Մէնդ — Անտօնի եկեղեցին մոմերով է զարդարած և էնտեղ մուտի կարդ են կատարում. ում համար, ոչ որին յայտնի է, գիտե՞ս ում համար է:

ԿԱՏ. Ձէ:

ՌՕՏ. Ես ներս չմտայ եկեղեցին: Քաղաքը շփոթում է սաստիկ, և մարդ չի համարձակվում բարձր խօսել: Անպատճառ մէկ փորձանք է պատահել մէկ տեղ, իսկ որտեղ չ'գիտեմ, էնքանը միայն բաւական է ինձ

համար, որ էդ փորձանքը էստեղ չէ պատահել: Խեղճ իմ Կատարինէ՛, մինչև անգամ ոչինչ լուր չէ հասնում քեզ:

ԿԱՏ. Ոչինչ:

ՌՕՏ. Մեկ ինչ: Ասա՛ խնդրեմ, կարողացա՞ր հանգստանալ երեկոյեան: Ո՛հ, ի՞նչ փորձանքի մէջ էինք ընկնում. մինչև հիմայ ոչինչ չեմ հասկանում. իսկ էն ստանդան օմօտէի մասին կարող ես ապահով լինել, ևս աղաւտցի քեզ նրանից, նա էլ ոչինչ վատութիւն չի կարող անել քեզ:

ԿԱՏ. Կարծում ես:

ՌՕՏ. Նա մեռաւ: Կատարինէ, անշուշտ քեզ մէկ բան է պատահել. ախուր ես երեւում: Կատարինէ՛, ինձնից ոչինչ մի՛ ծածկել, առա՛, ամենեւին ոչինչ չէ՞ պատահել քեզ. եթէ բան կայ, հաւատա, որ առաջ ինձ կապանեն յետոյ քեզ:

ԿԱՏ. Ոչինչ, հաւատա՛, ոչինչ չէ պատահել, երգվում եմ: Միայն խնդրում եմ որ զուրս գնաս: Ես քո մասին վախենում եմ:

ՌՕՏ. Ի՞նչ էիր անում, երբ ես ներս մտայ:

ԿԱՏ. Ախ տէր իմ Աստուած, մի վախենալ իմ մասին. Ռօտօլֆօ հոգիս, ես ախուր չեմ եղել, ընդ հակառակն, ուրախ էի: Ես աշխատում էի միտս բերել էն եղանակը, որ դու էնպէս գեղեցիկ երգում ես, հանգստացիր, տեսնում ես, որ կիթառը դեռ ևս էնտեղ է:

ՌՕՏ. Էս օր առաւօտը ես քեզ նամակ գրեցի: Պատահեցայ Ռեջինելլային և տուի նրան, որ քեզ տայ: Ոչ որի ձեռք չէ՞ ընկել արդեօք և ուղղակի քեզ հասաւ:

ԿԱՏ. Ուղղակի ինձ հասաւ, տես, (ցոյց է տալի նամակը):

ՌՕՏ. Այո՛, քեզ է հասել, շատ լաւ. նամակ գրելիս միշտ կասկածում եմ:

ԿԱՏ. Ասում են ամէն տուն ու դուրս անելու ծանապարհում մարդիկ են կանգնած: Եւ ոչ որ չի համարձակուիլ մինչև միջանապա դուրս գնալ:

ՌՕՏ. Ոչ որ, ասում են, էզպէս է հրամայած:

ԿԱՏ. Լաւ. հիմա ինձ տեսար, իօտացիր հետս և տեսար, որ թէ՛ և քաղաքը ըստ փոթի մէջ է. բայց էս տեղ ոչինչ չ'կայ, ուրեմն զնա՛ հիմա Ռօտօլֆօ, հոգիս, ի՛նչ տէր Աստուծոյ զնա՛: Եթէ Պօտեմտան տուն մտն

նի, ո՛հ, շուտ. շուտ հեռացիր, պէտք է մընաս պալատի մէջ մինչև երեկոյ... ուրեմն ես ինքս կը փաթթեմ քեզ վերարկուովդ, այ էսպէս, գրակդ կը ծածկեմ, հիմա ոստիկանների առաջ չը փոխուիս, ուրախ դէմք ունեցիր, չաշխատես փախչելու նրանցից և շատ զգուշութիւն չցոյց տաս. որովհետեւ կասկածի տեղիք կարող ես տալ: Բաց ՚ի էդ, թէ բան է յանկարծ որեիցէ լրտեսի մէկը կամենայ որոգայթի մէջ զցել քեզ և պահանջի, որ մէկ բան դրես, աշխատիր որ չը գրես:

ՌՕՏ. Ինչո՞ւ համար:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ. Ձեմ ուզում որ մարդ տեսնէ քո ձեռքդ. ես էզպէս եմ կամենում, հոգիս, դիտես որ կինարմատը միշտ էզպիսի բաների վերայ կարող է՛ մտածել: Շնորհակալ եմ որ եկար, մնացիր, ուրախացրիր ինձ տեսութիւնովդ. հիմա տեսար որ ես հանգարտ եմ, ուրախ, բաւական, կիթառը և քո նամակը առաջս են, ուրեմն շուտով հեռացիր. ես ուզում եմ որ հեռանաս: Մէկ խօսք էլի ունիմ:

ՌՕՏ. Ի՞նչ:

ԿԱՏ. Ռօտօլֆօ, մինչև հիմա ես քեզանից բան չեմ խնդրած:

ՌՕՏ. Ուրիշ:

ԿԱՏ. Էս օր ես մէկ խնդիրք ունիմ, Ռօտօլֆօ, մէկ համոյր եմ խնդրում:

ՌՕՏ. (Փաթաթուելով) Ո՛հ, դրախտի մէջն եմ զգում ես ինձ:

ԿԱՏ. Տեսնում եմ նորա բացվել:

ՌՕՏ. Ինչպէս բաղդաւոր եմ:

ԿԱՏ. Դո՛ւ ես բաղդաւոր:

ՌՕՏ. Անշուտ:

ԿԱՏ. Հիմա հեռացիր, իմ Ռօտօլֆօ:

ՌՕՏ. Շնորհակալ եմ:

ԿԱՏ. Մնաս բարով, (Ռօտօլֆօ կանգնում է դրան մէջ) սիրում եմ քեզ: (Ռօտօլֆօն դուրս է գնում):

ՏԵՍԻԼ Է

ԿԱՏԱՐԻՆԷ մշտապէս.

ԿԱՏ. Քիչ էր մնում որ փախչէի նրա հետ, չէ. էդ անկարելի է, միայն նրա կորստեան պատճառ. կարող էի գառնալ դրանով: Ա՛խ Աստուած, երանի ոչինչ չպատահ

հի նրան. ոստիկանները չը բռնեն և նա կարողանայ դուրս գնալ ևս երեկոյեան. ուրիշ ոչինչ չեմ խնդրում քեզանից և թող կասկածի տակ չընկնի նա. դու կայ նրա պահպան, ամենաբարի Աստուած: (Ականջէ դնում գաւթի դռանը). դու լսում է նրա ոտի ձայնը. գնաց. հեռացաւ իմ սիրականս. իմ հողիս, պրծաւ: Գնա. դնա անհող, իմ Բօտողօ: (Մեծ դուռը բաց է լինում) Նրկինք. (ներս են գալի Անջելօն և Տիգրը):

ՏԵՍԻԼ Ը.

ԿԱՏԱՐԻՆԷ, ԱՆՋԵԼՕ, ՏԻԳՐ:

ԿԱՏ. (Առանձին) Էս ինչ կինարմատ է չա. երեկոյեան կինարմատն է:

ԱՆՋ. Մտածեցիք. տիկին:

ԿԱՏ. Այո, պարոն:

ԱՆՋ. Պէտք է մեռնէք կամ իմ ձեռքս մատնէք էս նամակը դրող մարդուն: Վճռել էք ինձ մատնելու էն մարդուն, տիկին:

ԿԱՏ. Մէկ բոպէ հազիւ եմ ունեցել մտածելու ժամանակ, պարոն:

ՏԻԳՐ. (Առանձին) բարի և քաջ կին ես, Կատարինէ (Անջելօն նշան է տալի Տիգրին. որ տալիս է նրան մի փոքրիկ արծաթէ սրուակ. նա առնում է և դնում է էն սեղանի վերայ):

ԱՆՋ. Ուրեմն պէտք է խմէք էս:

ԿԱՏ. Թոյն է այդ:

ԱՆՋ. Այո, տիկին:

ԿԱՏ. Աստուած իմ, դիտեմ որ կըղատես մէկ օր էս մարդուն, և դրա արածը, ողորմի՛ր դրան:

ԱՆՋ. Տիկին. Բրազատիսի ցեղեց մէկը, Աւրեսօլօն, ձեր պապերից մէկը, միւսոյն յանձնարի համար զըկեց կեանքից Մարցելա Դալբային, իր կնոջը, հենց էս կերպով:

ԿԱՏ. Ճշմարիտը խօսենք. Բրազատիս ներու վերայ խօսելը հստակ 'ի դուր է. ես ձեզ ուրիշը կասեմ: Դուք փուճ և լեքք մարդ էք: Դուք եկել էք էստեղ անհող ձեռով թոյնը ձեռներիդ և յանցաւորի վերայ էք խօսում: Չէ, ես յանցաւոր չեմ, ոչինչ ձեր մտածած յանցանքից արատն անգամ չկայ իմ վերայ: Եւ ես ինձ արդարացնելու հարկաւորութիւն չունեմ: Իսկ որովհետեւ դուք սովորէք միշտ սուտ խօսելուն, յայտնի բան է, ինձ չէք հաւատաւ, լսեցէ՛ք ուղիղը. ես ձեզ ասում եմ: Դուք ինձ ուղի-

ցիք իմ փողիս համար, որովհետեւ ես հաւատաւ էի, որովհետեւ իմ ազգականներս մեծ իրաւունք ունին Վենետիկի սառնիճների վերայ: Դուք ձեզ ասացիք. էս իրաւունքները ինձ կըտան տարին հարիւր հազար տուկաթ ոսկի, ուրեմն ուղեմ էս աղջկան: Եւ ինչ կեանք եմ քաշել ես ձեզ հետ էս հինգ տարուայ մէջ, ասացէ՛ք: Դուք ինձ չէք սիրում և այնու ամենայնիւ միշտ կասկած էք անում ինձ վերայ: Դուք ինձ բանդարկուած էք պահում, դուք սիրականներ էք պահում և էդ ներելի է, որովհետեւ ամէն բանը թոյլ է տուած մարդկերանց: Միշտ կողիտ և աչքու ունքներդ վերայ տուած եմ տեսել ձեզ. երբէք մէկ քաղցր խօսք չեմ լսել ձեր բերանից: Ձեր խօսակցութիւնը անդադար ձեր պապերի վերայ է եղել, ձեր ազգականներից եղած դօժերի վերայ, և էդպիսի խօսակցութեան ժամանակը դուք աշխատել էք դովարանելով ձեր պապերին ստորացնել իմ ազգականներին: Եւ միթէ կարծում էք էդպիսի կեանքը փարոզ է կինարմատին բազաւորացնել. ո՛հ պէտք է ինքներդ լինէիք տանջանքի մէջ, որ կարողացել էիք հասկանալ իմ պէս մէկ կնոջ դուրս թիւնը: Էս պարոն, ձեզ ճանաչելուց առաջ ես սիրում էի մէկ մարդ, որին շարունակում եմ դեռ ևս սիրել, և դուք էդ բանի համար սպանում էք ինձ, ուրեմն, որովհետեւ տուած է ձեզ էդ իրաւունքը, նշանակում է որ մեր ժամանակը շատ անտանելի և սարսափելի ժամանակ է: Զիմա դուք ձեզ բազաւոր էք համարում, որ մէկ թղթի կտոր էք ձեռք գցել և նրանով իրաւունք ունիք ինձ դատապարտելու, էնպէս չէ. շատ լաւ: Դատեցէ՛ք, մեղադրեցէ՛ք և տուէ՛ք ինձ իմ մահուանս վճիռը, խաւարի մէջ, ծածուկ, որովհետեւ զօրութիւն ունիք, փառք և պատիւ ձեզ: (Դնանալով դէպի Տիգրը) Դուք ի՞նչ կարծիք ունիք էս մարդու վերայ, Տիկին:

ՄՆՋ. Զգուշացէ՛ք,

ԿԱՏ. (Տիգրին) Իսկ դուք, դուք ո՞վ էք և ի՞նչ էք կամենում ինձնից: Հասկանում եմ. շատ լաւ էք անում, որովհետեւ իմ մարդուս սիրականն էք, ձեզ հարկաւոր է, որ կորցնէք ինձ և դրա համար դուք ինձ մտնում էք, բամբասում էք իմ մարդուս

առաջը և ոտքի տակ էք հաւասարում, օգնում էք դրան հսկիսի ամօթալի դործի մէջ. ո՞վ դիտէ, շատ կարելի է որ էդ թոյնը ձեր տուածը անգամ լինի: (Անջելօյին) Պարոն, դուք ինչ էք կարծում էս կնկոյ մասին:

ԱՆՋ. Տիկին:

ԿԱՏ. Ճշմարիտ շատ ամօթ մեզ երեքս և մեր կացած երկրին. ամօթ էսպիսի հասարակացութեանը, որի մէջ ձեզ պիտ մէկ մարդ իրաւունք ունի անպատիւ օտնախօս անել մէկ անբաղդ կնկան, պարոն. և որի մէջ միւս մարդիկը ասում են նրան. շատ շատ լաւ ես անում: Յօսկարը սպանել տուէ՛ց ի՛նչ աղջկան. Լօրիդանօն իր կնքան. Բրազատիսին Ձեզ եմ հարցնում. պարոն ասացէ՛ք ամօթ չէ՞ իրաւ, իսկ էս բոպէիս բոլոր Վենետիկի կառավարութիւնը էս սենեակումն է պարունակում. ձեր երկուսի մէջ, ոչ որ պակաս չէ էստեղ: (ցոյց տալով Անջելօյին) ահա Վենետիկի բռնադատ կառավարութիւնը. (ցոյց տալով Տիգրին) ահա նրա յորր և զօրաւոր սիրահարը: (Տիգրին) Եթէ չափից դուրս ցաւեցնում եմ ձեզ իմ խօսքերովս, իրաւունք ունիմ, որովհետեւ ի՞նչ դործ ունիք դուք էստեղ:

ԱՆՋ. (Բանելով նրա ձեռքից) Գնանք վերջացնենք, տիկին . . . :

ԿԱՏ. (Մտնելու մէջ սեղանին. որի վերայ դրած է շուշէն) ուրեմն լրացնեմ ձեր ցանկութիւնը. (մօտեցնում է ձեռքը շուշէն) որովհետեւ պէտք է ձեզ . . . (յետ է ծաշվում) Չէ, էս անաստուածութիւն է. չեմ ուղում. և երբէք չեմ կարող: Մինչդեռ ժամանակ կայ մտածեցէ՛ք փոքր ինչ ձեր արած գործի վերայ. մտածեցէ՛ք ձեր ամենազօր դեղովը սպանել մէկ կնկոյ. մէկ խեղճ, երեսից բնկած, անտիրական, անզօր անպաշտպան, հեռու իր ծնողից. իր ազգականներից. բարեկամներից. սպանել թիւնաւորել անողորմաբար իրայ տան մէկ անկիւնումը ո՛հ, մայր իմ. մայր իմ. մայր իմ:

(Պիտի շարունակվի):

Հրատարակիչ Հ. ԷՆՖԻՍԱՆՆՅԱՆ

Խմբագիր Պ. ՍԻՄԵՕՆԵԱՆՅԱՆ

Ի Տպարանի Հ. Ենֆիսանյանի Ընկ.

Ի տան. Ձիթախանայ.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ АВГУСТА 16 1869 Г.
ТИФЛИСЪ.